

Co zrobić z bobrami?

Odbudowa populacji bobra europejskiego w Polsce była niewątpliwym sukcesem biologów, przyrodników, myśliwych oraz innych specjalistów. Obecnie jednak coraz więcej słyzy się o szkodach powstających w wyniku działalności bobrów, rosną sumy odszkodowań.

Z długoletnich badań prowadzonych przez Instytut Nauk o Środowisku UJ wynika x jednak, że tylko 3% stanowisk bobrów w Polsce powoduje szkody. Jednocześnie zwraca się uwagę na unikalne, renaturalizacyjne zdolności bobrów, zwiększanie retencji i bioróżnorodności, ograniczanie retencji etc. W 2002 r. bobry podniosły poziom wód gruntowych w Polsce na powierzchni ponad 17 tys. hektarów, 10 tys. ha lasów ochroniły przed pożarami, ponad 23 tys. ha lasów stało się bardziej atrakcyjne dla innych zwierząt i roślin. W sytuacji, gdy bóbr nie jest już zagrożony wyginięciem, niepotrzebne jest utrzymywanie jego obecnego statusu jako zwierzęcia chronionego. Jednak ze względu na środowiskotwórczą działalność bobrów ich stanowiska powinny być w jakiś sposób chronione. Z drugiej zaś strony, w niektórych regionach kraju obserwuje się zmniejszenie liczby stanowisk bobrów. Istnieje niebezpieczeństwo degeneracji lokalnych populacji bobrów spowodowane niską zmiennością genetyczną zwierząt.

Potrzeba opracowania programu gospodarowania populacją bobra w Polsce wynika z następujących przesłanek: populacja bobrów w najbliższych latach będzie wzrastać liczebnie - zwiększać się będzie skala konfliktów; bobry mogą wędrować na duże odległości (nawet kilkaset kilometrów), więc problemy będą się przemieszczać; konflikty nie mogą być samodzielnie rozwiązane przez właścicieli gruntów, powinno się im zapewnić profesjonalną pomoc i porady (praktyczne, nie teoretyczne); powszechne obecnie wypłacanie odszkodowań powinno zostać zastąpione promowaniem np. stosowania urządzeń zabezpieczających grunty; obecnie stosowany system naliczania i wypłacania odszkodowań jest korupcyjny i powinien zostać zmieniony; rozmiar szkód powodowanych przez bobry jest zróżnicowany w każdym przypadku, dlatego każdy z nich musi być rozpatrywany osobno; powinien zostać położony nacisk na działalność informacyjną i edukacyjną, co pomoże zwiększyć świadomość społeczeństwa i właścicieli gruntów o naturalnych procesach ekologicznych - w wielu przypadkach może to prowadzić do zmniejszania się sum wypłacanych odszkodowań; model gospodarowania populacją bobra musi uwzględniać fakt, że środowisko życia bobra (małe zbiorniki retencyjne, strefa brzegowa zbiorników wodnych i cieków) jest miejscem występowania wielu gatunków zwierząt i roślin, jak również ekosystemów chronionych polskim prawem, konwencjami międzynarodowymi i Unii Europejskiej. Prawidłowo wykształcona strefa brzegowa ma również ważne znaczenie w ograniczaniu erozji, zmniejszaniu zagrożenia powodzią itp.

Główne aspekty programu

Podstawą opracowania i stosowania modelu gospodarowania populacją bobra jest wzięcie pod uwagę następujących faktów wynikających z unikalnej biologii i ekologii bobrów, jak również ich wpływu na środowisko oraz wymagań nowoczesnej ochrony przyrody. Powodują one, że koncepcja gospodarowania tym gatunkiem zasadniczo różni się od koncepcji dla innych gatunków zwierząt.

1. Bobry przystosowują środowisko do swoich potrzeb i zmieniają je w tak dużym stopniu, jak żadne inne zwierzę. Inżynierska działalność bobrów była i jest podstawą funkcjonowania wielu ekosystemów oraz gatunków rzadkich i chronionych. Ma ona również wpływ na gospodarkę człowieka, a stawy bobrowe posiadają duże walory estetyczne, rekreacyjne i edukacyjne. Na przykład w 2001 r. bobry wytworzyły ponad 12 tys. ha terenów podmokłych w Polsce.

2. W związku z przewidywanym zwiększaniem się populacji bobrów zwiększać się będzie również skala konfliktów. Model gospodarowania musi być więc długofalowy.
3. W każdej sytuacji konfliktowej powinno się przeprowadzać bilans zysków i strat dla środowiska oraz gospodarki człowieka.
4. Model gospodarowania musi brać pod uwagę skłonność bobrów do wędrowania na duże odległości. Powinien mieć zatem zastosowanie do dużych powierzchni.
5. Rozwiązania konfliktów muszą być wypracowane przy współpracy wszystkich zainteresowanych stron (pokrzywdzonego, służb ochrony przyrody, przedstawiciele Polskiego Związku Łowieckiego etc.).

Główne elementy modelu:

Utworzenie stanowiska bobrowniczych

Unikalna biologia i ekologia bobrów oraz ich wpływ na środowisko wymagają fachowego podejścia, podstawowej wiedzy biologicznej, a także doświadczenia w pracach terenowych. Dlatego konieczne jest zatrudnienie bobrowniczych, którzy będą mieli następujące zadania: prowadzenie podstawowego monitoringu populacji bobrów i ich wpływu na środowisko; wdrażanie niniejszego modelu gospodarowania (prowadzenie i koordynacja odłowu i wypuszczeń bobrów, stosowanie zabiegów technicznych zmniejszających rozmiar szkód etc.); szacowanie rozmiaru szkód; wszystkie inne dotyczące bobrów.

Bobrowniczowie będą działać w porozumieniu z lokalnymi służbami ochrony przyrody, urzędami gmin, powiatami, członkami Polskiego Związku Łowieckiego, organizacjami pozarządowymi, lokalną ludnością etc.

Klasyfikacja stanowisk bobrowych

Na podstawie obserwacji prowadzonych przez bobrowniczych oraz osoby i instytucje wspomagające poszczególne stanowiska, lokalne populacje lub tereny, które mogą być zasiedlone przez bobry będą klasyfikowane do trzech poniższych kategorii:

I. Powierzchnie bez konfliktu: szkody nie występują lub są znikome; środowisko jest optymalne dla bobra; Strefa brzegowa nie jest intensywnie użytkowana przez człowieka, jest odpowiednio szeroka i zasobna w pokarm.

II. Powierzchnie konfliktu potencjalnego: szkody mogą wystąpić w przypadku zwiększania się liczebności populacji lub kolonizacji przez bobry; środowisko jest suboptymalne; strefa brzegowa jest użytkowana przez człowieka, jej szerokość nie jest wystarczająca do zapewnienia pokarmu bobrom w dłuższym czasie.

III. Powierzchnie aktualnego konfliktu: występują znaczne szkody w gospodarce człowieka; Tereny zurbanizowane i intensywnie zagospodarowane; groble stawów rybnych, pola uprawne, sady itp.

Sposoby rozwiązywania problemów z bobrami

W przypadku kategorii II i III szkody mogą być minimalizowane poprzez zastosowanie trzech strategii. Przedstawione poniżej sposoby rozwiązywania problemów z bobrami mają często ograniczone działanie i nie mogą być traktowane jako panaceum we wszystkich przypadkach.

Najbardziej skuteczne będzie zatem jednoczesne stosowanie różnych wymienionych zabiegów na możliwie dużym terenie. Potrzebna będzie współpraca z właścicielami okolicznych gruntów, którą bobrowniczowie mogą inicjować i ułatwiać. Współpraca pozwoli również zmniejszyć koszty.

A) "Oddanie pola" oraz tolerowanie bobrów

Niszczenie tam i żeremi nie przynosi zazwyczaj rezultatu, bobry szybko naprawiają uszkodzenia. Z kolei odlów lub odstrzał bobrów w okolicy zasobnej w bobry również nie prowadzi do długotrwałego zlikwidowania problemu. Bobry, jako zwierzęta terytorialne, szybko zajmą zwolniony teren. W szczególności będzie można stosować następujące zabiegi:

a) Ochrona, odtwarzanie i poszerzanie strefy brzegowej cieków i zbiorników (np. poprzez wyłączenie ich spod użytkowania, zamianę gruntów, wykup gruntów, tworzenie użytków ekologicznych, etc.). Będzie to z pożytkiem nie tylko dla bobrów;

b) Ochrona szczególnie cennych drzew poprzez owijanie siatką drucianą w pewnej odległości od pnia i stosowanie innych materiałów trudnych do przegryzienia przez bobry, takimi jak klej zmieszany z piaskiem, papier ścierny etc.;

c) Zabezpieczanie potencjalnie zagrożonych przepustów drogowych poprzez stosowanie prostych i tanich rur i siatek;

d) Ochrona wałów przeciwpowodziowych, grobli stawów rybnych przed kopaniem w nich nor przez bobry, poprzez wykładanie siatek metalowych, ogrodzenia;

e) Ochrona upraw poprzez grodzenie siatką metalową lub ogrodzeniami elektrycznymi.

B) Zapobieganie kolonizacji nowych terenów

Środki zapobiegające kolonizacji powinny być stosowane jedynie tam, gdzie inżynierska działalność bobrów może spowodować zagrożenie życia ludzkiego lub wywołać wielkie szkody gospodarcze. Przykładem obiektów, w których obecność bobrów nie jest pożądana mogą być strategiczne rowy melioracyjne odprowadzające nadmiar wód z okolic wsi, ważne przepusty drogowe i kolejowe, wały przeciwpowodziowe, groble stawów rybnych itp. Zapobieganie kolonizacji sprowadza się najczęściej do zmniejszenia atrakcyjności środowiska, w którym bobry mogłyby się osiedlić i powodować ewentualne szkody. Ma to szczególne znaczenie w tych okolicach, gdzie populacja jest liczna i wiele młodych osobników poszukuje swego terytorium. Aby zniechęcić bobry do osiedlenia będzie można stosować następujące zabiegi:

a) Zmiana składu gatunkowego zadrzewień porastających brzegi rowów melioracyjnych lub stawów - sadzenie gatunków drzew i krzewów nieatrakcyjnych dla bobrów jak np. iglaste, olchy;

b) Usuwanie gatunków drzew preferowanych przez bobry. Ważne jest również, by unikać gromadzenia wycinanych drzew i gałęzi w pobliżu brzegu - mogą być one wykorzystywane przez bobry jako pokarm lub materiał budowlany;

c) Oferowanie bobrom alternatywnych miejsc do osiedlenia się w pobliżu - sadzenie gatunków drzew i krzewów przez nie preferowanych w tych miejscach, gdzie budowanie tam i ścinanie drzew może korzystnie oddziaływać na środowisko i gdzie szkody będą niewielkie;

d) W celu prowadzenia wyżej wymienionych prac na szerszą skalę - rozwijanie współpracy z

okolicznymi właścicielami gruntów;

e) Ochrona pojedynczych, cennych drzew lub grup drzew poprzez otaczanie metalowymi siatkami, smarowanie klejem zmieszany z piaskiem, owijanie papą lub materiałem nasączonym repelentami etc. Można w ten sposób zabezpieczyć drzewa cenne ze względów estetycznych lub finansowych oraz "skierować" zainteresowanie bobrów na inne tereny;

f) Uniemożliwianie budowania tam poprzez stosowanie zabiegów technicznych zabezpieczających zagrożone i szczególnie ważne przepusty drogowy, zwężenia cieków etc. Aktywność budowlana bobrów może być również powstrzymana poprzez likwidowanie stawków i głębozczków na ciekach tuż przed przepustami drogowymi. Pomaga także wybieranie mułu z tych odcinków cieków oraz zastępowanie go kamieniami i żwirem. Likwiduje to zasoby materiałów budowlanych oraz zazwyczaj przyspiesza prąd i zwiększa nachylenie terenu, co dodatkowo utrudnia budowanie tam;

g) Utrudnianie kopania nor. Brzegi i groble rowów melioracyjnych i sztucznych stawów powinny być tak wymodelowane, by miały mało strome, delikatne spadki. Groble powinny mieć wystarczającą szerokość;

h) Stosowanie ogrodzeń z metalowej siatki o wysokości około jednego metra, ogrodzeń elektrycznych o wysokości ok. 30 cm od ziemi;

i) W niektórych sytuacjach dość skuteczne są środki zwykle stosowane przeciwko jeleniowatym lub drobnym gryzoniom smarowane na pniach szczególnie cennych drzew;

j) Wykładanie siatek drucianych na groblach stawów rybnych, wałów przeciwpowodziowych, itp., co uniemożliwia kopanie nor przez bobry. Skuteczne jest także wkopywanie ich w pewnej odległości od brzegu, co nie szpeci krajobrazu i pozwala na wykształcanie roślinności na brzegu.

C) Sposoby postępowania z osiedlonymi bobrami

Polowania

Działania nieskuteczne, ponieważ:

a) Obserwuje się niechęć myśliwych do podjęcia się odstrzałów z następujących powodów: brak tradycji polowań na bobry; strzał do bobra jest trudny, a podniesienie jest często niemożliwe; Wprowadzenie pułapek, które są bardziej efektywne, jest nierealne z wielu względów; coraz mniejsze znaczenie ma wykorzystanie gospodarcze bobra.

b) Opierając się na doświadczeniach krajów, gdzie polowania są dozwolone, można stwierdzić, że zmniejszanie szkód tą drogą jest mało efektywne. Bobry żyją w specyficznych, unikalnych w świecie ssaków jednostkach -rodzinach, składających się z pary rozmnażających się rodziców i różnej liczby młodych. Zajmują one określone i oznakowane terytorium. Dlatego tradycyjne modele gospodarowania łowieckiego opracowane np. dla jeleniowatych, tracą sens w odniesieniu do bobrów. Pozyskanie kilku osobników z rodziny zazwyczaj nie powoduje opuszczenia zajmowanego terytorium i problem pozostaje wraz z bobrami. Inne rozwiązanie: pozyskanie wszystkich osobników z rodziny - niezwykle trudne technicznie, jest również mało skuteczne, gdyż w okolicy obfitującej w bobry zwolnione miejsce jest natychmiast zajmowane przez młode, wędrujące osobniki i problem pozostaje. Poza tym intensywne użytkowanie często prowadzi do tego, że młode bobry szybciej opuszczają rodzinę i mogą mieć młode już w wieku 2 lat. I co równie ważne - w regionach, gdzie pozyskanie jest duże, znacząco zwiększa się liczba płodów u ciężarnych samic i wielkość miotów w porównaniu do tych terenów, gdzie bobry są chronione. Te i inne przykłady dowodzą, że bobry (podobnie do innych gatunków) w obliczu zagrożenia zwiększają potencjał rozrodczy i kolonizacyjny.

c) Poszczególne osobniki w rodzinie bobrów są powiązane bardzo silnymi więziami socjalnymi. Odstrzał jednego lub kilku osobników często powoduje migracje niektórych osobników, które mogą kolonizować tereny użytkowane przez człowieka i wchodzić w konflikty.

Odłowy i przesiedlanie

Będzie to rozwiązanie polecane, gdy zostanie spełniony co najmniej jeden z poniższych warunków: istnieje zapotrzebowanie na odłowione bobry; bobry mają zapewnioną opiekę i obserwacje po wypuszczeniu; bobry są przesiedlane na tereny, na których szansa wystąpienia konfliktów będzie minimalna lub szkody będą akceptowane; wypuszczenie bobrów korzystnie wpływa na środowisko terenów, gdzie zostają wypuszczane.

Zabiegi zmniejszające szkody powstające w wyniku budowania tam przez bobry

Poniższe propozycje dotyczą terenów już zajętych bobry, gdzie już budują albo będą budować tamy, blokować przepusty drogowe i inne urządzenia. Odpowiednie zabiegi i urządzenia często pozwalają na całkowite i trwałe unikanie znaczących szkód wynikających z działalności bobrów. W wielu przypadkach okazuje się, że są one znacznie bardziej skuteczne i tańsze niż bezpośrednia walka z bobrami i próby niszczenia ich budowli. Wartościowe jest również to, że bobry pozostają na miejscu, wywierając często korzystny wpływ na środowisko. W dalszym ciągu zajmują miejsce potencjalnego osiedlenia się innych rodzin bobrów i w pewnym stopniu ich działalność jest pod kontrolą.

a) Umieszczanie nowych budynków, dróg i innych budowli na nasypach lub naturalnych podwyższeniach terenu.

b) Odpowiednie projektowanie mostów, grobli i nasypów. Nowo budowane drogi i inne budowle powinny być tak projektowane, by z góry zapobiegać możliwości ich niszczenia przez bobry.

c) Kontrola poziomu wody w stanowiskach bobrowych. Zalewanie pól, lasów, łąk, dróg i linii kolejowych w wyniku budowy tam przez bobry, blokowanie przepustów i kanałów jest częstym problemem, który nierzadko przynosi znaczne straty gospodarcze. Proponowane są tutaj następujące rozwiązania, opisane szczegółowo w literaturze i szeroko stosowane na Zachodzie: siatki i kraty ochraniające przepusty, ogrodzenia ochraniające przepusty, urządzenia Clemson, ogrodzenia ("pastuchy") elektryczne ochraniające przepusty, rury ochraniające przepusty, rury przechodzące przez tamy bobrów, dreny z pni.

Podsumowanie

Liczba bobrów w Polsce wzrasta z każdym rokiem, wraz z nią wzrasta skala ich wpływu na środowisko i skala konfliktów. Koncepcja ochrony aktywnej bobrów nie jest obecnie wystarczająca. Z kolei tradycyjne metody gospodarowania populacją zwierzyny nie mogą zostać zastosowane wobec unikalnej biologii i ekologii bobrów.

dr Andrzej Czech

Wszystkich zainteresowanych programem ochrony populacji bobra w Polsce, jak również sposobami zmniejszania skali konfliktów między bobrami a człowiekiem prosimy o kontakt:

Towarzystwo Naukowe Castor
Sławkowska 12, 31-014 Kraków
tel. /12/ 295 0373, 0 601 91 29 65
faks: /12/ 295 0374
e-mail: biuro@bobry.pl
www.bobry.pl